

UDK:811.512

Mohinur SOTVOLDIYEVA,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti tayanch doktoranti
E-mail: mohinurqodirova97@gmail.com

O'zDJTU professori, f.f.d G.I.Xalliyeva taqrizi asosida

XX–XXI ASR SHARQ ADABIYOTIDA OTA OBRAZI

Annotatsiya

XX–XXI asr Sharq adabiyotida ota obrazi poetik va ma'naviy-estetik jihatdan muhim badiiy fenomen sifatida namoyon bo'ladi. O'zbek, yapon, xitoy va turk adabiyotida yaratilgan asarlarda ota timsoli milliy mentalitet, qadriyatlar va ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'liq holda talqin qilinadi. Ushbu maqolada O'tkir Hoshimov, Chingiz Aytmatov, Haruki Murakami, Orxon Pamuk va Mo Yanning asarlaridagi ota obrazlari qiyosiy tahlil qilinib, ularning badiiy vazifalari hamda estetik ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: ota obrazi, Sharq adabiyoti, qiyosiy tahlil, poetika, milliy qadriyatlar

THE FATHER FIGURE IN EASTERN LITERATURE OF THE 20TH–21ST CENTURIES

Annotation

In the literature of the 20th–21st centuries, the father figure emerges as a significant poetic and spiritual phenomenon in Eastern traditions. In Uzbek, Japanese, Chinese, and Turkish literature, the paternal image is interpreted in close connection with national mentality, values, and social realities. This article provides a comparative analysis of father figures in the works of O'tkir Hoshimov, Chingiz Aytmatov, Haruki Murakami, Orhan Pamuk, and Mo Yan, revealing their literary functions and aesthetic significance.

Keywords: father figure, Eastern literature, comparative analysis, poetics, national values

ОБРАЗ ОТЦА В ВОСТОЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ XX–XXI ВЕКОВ

Аннотация

В литературе XX–XXI веков образ отца выступает как важный поэтический и духовно-эстетический феномен восточной традиции. В узбекской, японской, китайской и турецкой литературе образ отца интерпретируется в тесной связи с национальным менталитетом, ценностями и социальными реалиями. В данной статье проводится сравнительный анализ образов отца в произведениях Уткира Хошимова, Чингиза Айтматова, Харуки Мураками, Орхана Памука и Мо Яня, раскрываются их художественные функции и эстетическое значение.

Ключевые слова: образ отца, восточная литература, сравнительный анализ, поэтика, национальные ценности

Kirish. Adabiyot insoniyatning eng qadimiy madaniy xotirasi bo'lib, unda ota obrazi alohida o'rin tutadi. Sharq xalqlari adabiyotida ota nafaqat oilaviy munosabatlar markazida, balki milliy tarbiya, axloqiy-ruhiy qadriyatlarining timsoli sifatida ham tasvirlangan. Masalan, o'zbek adabiyotida ota obrazi ko'proq mehribon va donishmand tarbiyachi sifatida ko'rilsa, yapon adabiyotida u ko'pincha jamiyat bosimi ostida sinayotgan shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Xitoy va turk adabiyotida esa ota obrazlari milliy qadriyatlar va modernizm oqimlari bilan uyg'unlashadi[1]. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, XX–XXI asr adabiyoti ota obrazini yangicha falsafiy va psixologik talqinlarda aks ettirdi.

Sharq adabiyotida ota obrazining shakllanishi va evolyutsiyasi qadimiy mifologik qatlamlardan tortib zamonaviy modernistik oqimlargacha uzluksiz davom etib kelgan jarayon sifatida ko'riladi. Qadimgi rivoyatlar, xalq og'zaki ijodi va diniy manbalarda ota timsoli ko'proq irodaviy kuch, himoya va naslni davom ettirish ramzi sifatida talqin qilingan. Keyingi davr yozma adabiyotida esa bu obraz ijtimoiy, falsafiy va ruhiy qirralar bilan boyigan holda, milliy tafakkurning markaziy unsurlaridan biriga aylangan.

Fikrimizcha, XX–XXI asrlar Sharq adabiyotida ota obrazining talqini yangi bosqichga ko'tarildi. Bunda, bir tomondan, globalizatsiya jarayonlari, ikkinchi tomondan, milliy adabiyotlarning o'ziga xos an'anaviy qadriyatlari muhim rol o'ynadi. Zamonaviy yozuvchilar ota obrazini ko'proq murakkab ruhiy kechinmalar, ijtimoiy bosim, shaxs va jamiyat

o'rtasidagi ziddiyatlar kontekstida yoritadilar. Shu bois, ota obrazi endi faqat oilaviy tarbiya timsoli emas, balki jamiyatdagi o'zgarishlarning badiiy ifodachisiga aylangan.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqola qiyosiy-tahliliy metod asosida yozildi. Bu metod Sharq xalqlari adabiyotidagi umumiylik va farqliliklarni aniqlash, turli milliy adabiyotlarda yaratilgan ota obrazlarini bir-biriga solishtirish orqali ularning o'ziga xos badiiy-estetik qirralarini yoritishga imkon beradi. Qiyosiy yondashuv nafaqat obrazlarning tashqi o'xshashliklarini, balki ularning ichki ma'no qatlamlarini, ruhiy-falsafiy mohiyatini ham ochib beradi.

Tahlilda adabiyotshunoslikning tipologik, tarixiy-poetik va struktural yondashuvlaridan foydalanildi. Tipologik usul yordamida ota obrazining Sharq adabiyotidagi umumiy arxetipik ildizlari aniqlanadi, tarixiy-poetik usul orqali esa XX–XXI asrlardagi yangi talqinlar va transformatsiyalar o'rganiladi. Shu bilan birga, zamonaviy psixanalitik va madaniy-antropologik qarashlar ham tadqiqotga qo'llanildi.

Asosiy manbalar sifatida o'zbek, turk, xitoy va yapon yozuvchilarining badiiy asarlari hamda ota obrazini adabiyotda tahlil qilgan ilmiy izlanishlar tanlandi. Snoskalar orqali matnning nazariy asoslari va adabiy manbalar bilan bog'liqligi ko'rsatib berildi.

Asosiy tahlil obyekti sifatida quyidagi asarlar tanlandi:
O'tkir Hoshimov – Dunyoning ishlari[2]
Chingiz Aytmatov – Oq kema[3]

Haruki Murakami – Otadan qochgan o'g'il (ramziy obrazlari)[4]

Orxon Pamuk – Qizil sochli ayol[5]

Mo Yan – Chang qo'rg'onida tug'ilgan bola[6]

Mazkur asarlar Sharq adabiyotida ota obrazining turli badiiy modellarini, ularning milliy mentalitet, qadriyatlar va zamonaviy ijtimoiy muhit bilan qanday uyg'unlashganini ko'rsatib beruvchi muhim namunalar sifatida tanlab olindi.

Natijalar. O'zbek adabiyotida ota obrazi. O'zbek adabiyotida ota obrazi asrlar davomida xalqimizning ma'naviy olami, axloqiy qarashlari va oilaviy qadriyatlarini ifodalovchi asosiy timsollardan biri sifatida shakllanib kelgan. XX asrning yirik adiblaridan biri O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" asarida bu obraz nihoyatda samimiy va hayotiy shaklda tasvirlanadi. O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" asarida ota mehribon, oilaviy qadriyatlarga sodiq, hayotiy tajribasi bilan farzandlariga yo'l ko'rsatadigan donishmand sifatida tasvirlanadi[7]. Bu obraz xalqimiz tafakkurida ota timsolining muqaddasligidan dalolat beradi. Fikrimizcha, o'zbek adabiyotidagi ota obrazi nafaqat badiiy timsol, balki xalqning tarixiy xotirasi va dunyoqarashini aks ettiruvchi ruhiy ko'zgudir.

Turk adabiyotida ota obrazi. Turk adabiyotida ota obrazi ko'pincha tarixiy, siyosiy va ijtimoiy voqealar bilan uzviy bog'liq holda talqin qilinadi. Orxon Pamukning "Qizil sochli ayol" romanida otaning o'g'ildan uzoqlashuvi, jamiyatdagi keskin tabaqalanish va oilaviy ajralishlar fonida dramatik tarzda yoritiladi. Asarda ota-o'g'il o'rtasidagi munosabatlar faqat oilaviy darajada emas, balki jamiyatdagi inqirozlar va madaniy uzilishlar bilan ham bevosita bog'liqdir.

Bizningcha, turk adabiyotida ota obrazining inqirozi jamiyatdagi avlodlar almashinuvi va modernizatsiya jarayonlari bilan ham bog'liqdir. Ota o'z qadriyatlarini himoya qilsa, o'g'il zamonaviylikni qabul qiladi va bu to'qnashuv oilaviy ziddiyatga aylanadi.

Yapon adabiyotida ota obrazi. Yapon yozuvchisi Haruki Murakami ijodida ota obrazi ko'pincha real emas, balki ramziy shaklda talqin qilinadi. Uning mashhur "Kafka on the Shore" romanida otaning zulmkorligi va o'g'ilning undan qochishi psixologik hamda ekzistensial muammolarni ifodalaydi[8]. Murakami asarlarida ota ko'pincha shaxsiy iztiroblar, jamiyatdagi beqarorlik va insoniy ruhiyatning qorong'i jihatlarini timsoli sifatida chiqadi. Shu boisdan, yapon adabiyotida ota obrazi ko'pincha metaforik va ramziy xarakter kasb etadi. Demak, yapon adabiyotida ota timsoli ko'proq ramziy ma'noda qo'llanilib, inson ruhiy olami va jamiyatdagi o'zgarishlarning badiiy ifodasi sifatida talqin qilinadi.

Xitoy adabiyotida ota obrazi. Xitoy adabiyotida ota obrazi ko'p qirrali va qarama-qarshi talqinlarga ega. Mo Yanning romanlarida ota qishloq hayotidagi oddiy mehnatkash sifatida ham, jamiyat bosimidan aziyat chekkan shaxs sifatida ham tasvirlanadi. "Life and Death Are Wearing Me Out" romanida ota timsoli milliy qadriyatlar bilan ijtimoiy adolatsizliklar o'rtasidagi to'qnashuvni yoritadi. Ota o'z oilasini himoya qilishga intiladi, biroq jamiyatdagi beqarorlik unga imkon bermaydi.

Ilmiy izlanishlar mobaynida aniqlanishicha, xitoy adabiyotida ota ko'pincha ijtimoiy tizimlarning qurboni, lekin o'z oilasi uchun fidokorona kurashuvchi inson sifatida namoyon bo'ladi. Shu tariqa ota obrazida bir vaqtning o'zida zolimlik va fidoyilik, kuch va o'jizlik mujassam bo'ladi. Xitoy yozuvchisi Mo Yanning romanlari, xususan "Life and Death Are Wearing Me Out" asarida ota obrazi qishloq hayoti, ijtimoiy adolatsizlik va milliy an'analar bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi[9].

Muhokama

Sharq xalqlari adabiyotida ota obrazi uch asosiy tipda ko'zga tashlanadi:

mehribon va donishmand ota;

zolim va befarq ota;

o'rinbosar ota (ustoz, murabbiy, jamiyat vakili).

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, XX–XXI asr Sharq adabiyotida ota obrazi badiiy va ma'naviy timsol sifatida turli xil poetik talqinlarda namoyon bo'ladi[10]. O'zbek adabiyotida ota shaxsining aks ettirilishi, avvalo, milliy an'analarda shakllangan mehribonlik, donishmandlik va farzand tarbiyasidagi mas'uliyat bilan chambarchas bog'liqdir. Yapon adabiyotida esa ota obrazi ko'proq ruhiy inqirozlar, oilaviy ziddiyatlar va shaxsiy iztiroblar markazida gavdalanadi. Turk adabiyotida ota obrazi tarixiy jarayonlar va jamiyatdagi keskin o'zgarishlar bilan bog'liq holda talqin etiladi. Xitoy adabiyotida esa ota obrazlari milliy an'analar, qishloq hayoti va ijtimoiy adolatsizlik fonida yaratiladi.

Umuman olganda, Sharq adabiyotidagi ota obrazi universallikka ega bo'lsa-da, har bir milliy adabiyot o'z tarixiy, madaniy va ijtimoiy sharoitidan kelib chiqib, unga o'ziga xos estetik yuklama beradi. O'zbek adabiyotida – mehribonlik va donishmandlik, yapon adabiyotida – ruhiy iztiroblar, turk adabiyotida – ijtimoiy bo'linishlar, xitoy adabiyotida esa – adolatsizlik va tarixiy bosimlarni ifodalovchi timsol sifatida gavdalanadi[11]. Bu esa ota obrazining Sharq adabiyotida ham milliy, ham umuminsoniy ma'naviy qadriyatlarni o'zida mujassamlashtirgan universal badiiy fenomen ekanini ko'rsatadi.

Xulosa

XX–XXI asr Sharq adabiyotida ota obrazi nafaqat oilaviy qadriyatlarni, balki ijtimoiy-madaniy transformatsiyalarni ham aks ettiruvchi kuchli badiiy timsol sifatida namoyon bo'ladi[12]. O'zbek adabiyotida bu obraz, avvalo, xalqona donishmandlik, mehribonlik va hayotiy tajribani ifodalaydi. Bu orqali adabiyot o'zbek xalqining ota shaxsiga bo'lgan qadimiy hurmatini, oilaviy mustahkamlikni va ma'naviy qadriyatlarni ta'kidlashga intiladi. Shu bilan birga, boshqa yozuvchilar ijodida ham ota timsoli milliy o'zlikni anglash, an'analarni avloddan avlodga yetkazish va oilaning ma'naviy tayanchi sifatida tasvirlanadi. Bu yondashuv o'zbek adabiyotida otaning obrazini faqat shaxsiy doira emas, balki milliy g'urur va ma'naviy barqarorlik ramzi sifatida ko'rsatadi.

Yapon adabiyotida esa ota ko'pincha oilaviy inqirozlar va shaxsiy iztiroblarning markazida turadi. Haruki Murakami kabi yozuvchilarning asarlarida ota timsoli ramziy yuklama kasb etib, zamonaviy jamiyatdagi ruhiy tushkunlik, avlodlar o'rtasidagi bo'shliq va insoniy aloqalarning murakkablashuvi bilan bog'lanadi. Bu obraz ko'pincha o'g'il yoki qizning ichki kechinmalarida aks etib, zamonaviy oilaning zaif tomonlarini yoritadi. Yapon adabiyotidagi ota timsoli shuningdek, an'anaviy va modern qadriyatlar to'qnashuvi, milliy identitet izlanishlari hamda jamiyatdagi ma'naviy inqirozlarni ham ifodalab keladi. Shu sababli, yapon adabiyotida ota obrazi bir vaqtning o'zida ham oilaviy munosabatlarning zaiflashuvini, ham inson ruhiyatidagi iztiroblarni o'zida mujassam etadi.

Turk adabiyotida ota obrazi ko'pincha tarixiy jarayonlar, jamiyatdagi o'zgarishlar va shaxsiy erkinlik uchun kurash bilan bog'lanadi. Orxon Pamukning "Qizil sochli ayol" romanida o'g'ilning otadan uzoqlashuvi nafaqat oilaviy fojia, balki butun jamiyatdagi bo'linish va qarama-qarshiliklarni ramziy tarzda ifodalaydi. Boshqa asarlarda esa ota obrazi milliy an'analar va zamonaviylik o'rtasidagi kurashda vositachi timsol sifatida paydo bo'ladi. Turk yozuvchilari ijodida ota obrazining murakkabligi uning siyosiy voqealar, jamiyatdagi qatlamlar o'rtasidagi farqlar va avlodlar qarashlaridagi tafovutlar bilan chambarchas bog'langanini ko'rsatadi. Bu esa

turk adabiyotida ota timsolini nafaqat oilaviy, balki ijtimoiy-siyosiy ramzga aylantiradi.

Xitoy adabiyotida esa ota obrazlari qishloq hayoti, ijtimoiy adolatsizlik va milliy an'analar bilan chambarchas aloqada yaratiladi. Mo Yanning asarlaridagi ota timsollari jamiyat bosimi ostida qolgan, ba'zan zolim, ba'zan fidoyi, ammo o'z taqdirini to'liq o'zgartira olmaydigan shaxslar sifatida tasvirlanadi. Xitoy yozuvchilarida ota ko'pincha avlodlar o'rtasidagi tafovutlarni, qishloq va shahar hayotidagi keskin farqlarni ham yoritadi. Shu bilan birga, ota obrazi milliy madaniyatda mavjud bo'lgan kollektivizm, oilaning ijtimoiy birligi va o'zini qurbon qilish g'oyalarini ham ifoda etadi. Bu

jihatdan xitoy adabiyotidagi ota timsoli xalqning ijtimoiy ongida mavjud bo'lgan katta tarixiy va madaniy ziddiyatlarni ochib beradi.

Yana bir muhim jihat shundaki, XX–XXI asr Sharq adabiyotidagi ota timsollari zamonaviy o'quvchini ham bevosita o'z hayotiy tajribalarini qayta ko'rib chiqishga undaydi. Chunki bunday obrazlar universal insoniy qadriyatlarni – mehr, sabr, fidoyilik, mas'uliyatni o'zida mujassam etadi. Shu orqali ota obrazi o'z milliy-estetik chegaralaridan chiqib, butun insoniyatga xos ma'naviy arxetip darajasiga ko'tariladi.

ADABIYOTLAR

1. Saidov, K. Adabiyot nazariyasi asoslari. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2010. — 276-bet.
2. Hoshimov, O. Dunyoning ishlari. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1982.
3. Aytmatov, Ch. Oq kema. — Bishkek: Kyrgyzstan, 1970. . — 180-bet
4. Murakami, H. Kafka on the Shore. — Tokyo: Shinchosha, 2002. — 505 p.
5. Pamuk, O. Kırmızı Saçlı Kadın. — Istanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016. — 423 p
6. Mo Yan. Life and Death Are Wearing Me Out. — Beijing: Writers Publishing House, 2006.
7. Hoshimov, O. Dunyoning ishlari. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1982.
8. Murakami, H. Kafka on the Shore. — Tokyo: Shinchosha, 2002.
9. Mo Yan. Life and Death Are Wearing Me Out. — Beijing: Writers Publishing House, 2006. pp.368
10. Jung, C. G. Arxetiplar va kollektiv ongsizlik. — Moskva: Akademkniga, 2007
11. Saidov, S.(2018) Sharq adabiyotida oilaviy qadriyatlar poetikasi. — Toshkent: O'zbekiston, pp.35
12. Lamb, M. E. The Role of the Father in Child Development. — Hoboken: Wiley, 2010.